

Mokslinis gyvenimas

TARPTAUTINĖ KONFERENCIJA, SKIRTA VILNIAUS UNIVERSITETO 425 METŲ SUKAKČIAI

2004 m. rugsėjį Vilniaus universitetas minėjo savo 425 metų sukaktį. Tarp kitų jubiliejinių renginių rugsėjo 17 dieną įvyko tarptautinė konferencija „Vilniaus universitetas Europoje: praeitis, ateitis, dabartis“. Neverta įrodinėti, kad tai – apvalus jubiliejus. Amžių ketvirčiai europietiškoje tradicijoje laikomi reikšmingesniais dalykais nei dešimtmečiai. Universitetų jubiliejinės konferencijos, skirtos jų istorijai, paprastai neišvengia tam tikros apologetikos¹. Tai suprantama. Istorijoje ieškoma to, kas iš tikrųjų turi išliekamąją vertę, kas gali tapti ir tampa tradicija ir universiteto tapatybės dalimi. Pastarojo niuanso gal neišvengta ir šioje Vilniaus universiteto jubiliejinėje konferencijoje, kurios medžiaga čia publikuojama. Vis dėlto stengtasi, kad konferencija ir jos pranešimai apimtų ne tik reikšmingiausias praeities tendencijas, bet ir būtų dabarties problemų, ateities perspektyvų svarstymų arena.

Tam ypatingą toną suteikė vieno žymiausių šiandienos mokslo istorikų ir teoretikų Yehudos Elkanos (plačiai nuskambėjusio mokslo-

tyros veikalo apie energijos tvėrmės dėsnių atradimą autoriaus²) pranešimas. Jame pirmiausia matomi ne tiek mums įprastai pabrėžiami gamtamokslinių ir socialinių bei humanitarinių mokslų skirtumai (pastarųjų nenaudai), ne tiek skirtumai tarp Rytų ir Vakarų universitetų, bet ir tarp Europos bei Amerikos universitetų, nes būtent pastaruosiuose labiausiai skleidžiasi Wilhelmo Humboldto universiteto idėja. Europos universitetams būdingi disciplininis uždarumas, pavadinamas šarlatanizmu, biurokratizmas, akademinės hierarchijos autoritėtinė sistema. Tiesa, viso to daugiau Rytų Europoje, tačiau apskritai šie bruožai būdingi visai Europai (išskyrus nebent kelis Anglijos universitetus). Antra vertus, pranešėjas nelaiko idealu ir mums įprasto elitinio universiteto ilgesio – mažų universitetų, turinčių nedaug studentų, kuriuose profesūra individualiai „tem-

¹ Universitas Budensis 1395–1995: International Conference for the History of Universities on the Occasion of the 600th Anniversary of the Foundation of the University of Buda. Budapest, 1997.

² Yehuda Elkana, gimęs 1934 m. Jugoslavijoje, o 1948 m. emigravęs į Izraelį, yra mokslo istorikas ir teoretikas. 1968 m. Brandeis universitete (JAV) apgynė daktaro disertaciją „On the Emergence of the Energy Concept“, publikuotą Harvarde: On the Emergence of the Energy Concept. Harvard, 1968. Dėstė mokslo istoriją ir teoriją Harvardo ir Jeruzalės hebrajiškajame universitetuose. Nuo 1999 m. yra Budapešto Centrinės Europos universiteto prezidentas ir rektorius, vienas žymiausių Izraelio viešųjų intelektualų.

pia“ kiekvieną studentą, negali išlaikyti nė viena šalis. Todėl pranešėjo idealas yra egalitaristinis universitetas, tačiau ne mums įprasta masinių universitetinių studijų prasme (tokius universitetus pranešėjas laiko egalitaristinių universitetų karikatūromis), bet W. Humboldto tradiciją „siekiančius universitetus, suteikiančius kiekvienam galimybę pačiam realizuoti savo potencialą ir interesus“. Tačiau tokio universiteto dvasia grindžiama ne tradicinio elitinio universiteto mokymu *ex cathedra*, o mokslininko ir studento dialogu (plačiai mums žinoma, tačiau, regis, ne visada korektiškai interpretuojama W. Humboldto „mokslas ir studijų vienovės“ idėja). Blogiausias dialogas yra geriau už geriausią monologą, prasčiausias seminaras – už geriausią paskaitą. Geriausias mokslininkas, nesugebantis dalytis savo idėjomis, pagrindiniais argumentais su visuomene, taigi nesugebantis palaikyti dialogo, negali tikėtis jos supratimo, paramos savo mokslui ir universitetui. Tokios paradoksalios, mums neįprastos, tačiau reikšmingos Y. Elkanos pranešimo tezės.

Vilniaus universiteto dabarties problemas, studijų ir mokslas kokybės spragas, matomas lyginant su Europos universitetais, aptarė Vilniaus universiteto prorektorius prof. J. V. Vaitkus. Autoriaus teigimu, esant dabartinei mokslo ir studijų finansavimo būklei, Vilniaus universitetas yra pasiekęs santykinai kokybiškų mokslo ir studijų rezultatų.

Vis dėlto jubiliejus verčia kalbėti apie istoriją. Būta niuanso, kuris turėjo skirti šią konferenciją nuo kitų panašaus pobūdžio renginių, – tai siekis išvengti „vilniauscentrizmo“, nes į konferenciją bandyta sukviesti ne tik Lietuvos, bet ir užsienio šalių istorikus, kurie galėtų pažvelgti į Vilniaus universitetą per įvairių istorinių geografinių kryptų prizmę. Taip vienas žymiausių šiuolaikinių Vakarų istorikų Alexanderas Demandtas (garsiosios „Neįvyku-

sios istorijos“, reabilitavusios istoriografijoje klausimą „kas būtų, jeigu būtų“ autorius³), pateikdamas globalų, o kartu skvarbų žvilgsnį į universitetų idėjos ištakas bei raidos bangas Europos istorijoje, jose mato ir Vilniaus universitetą. Šios universitetų raidos bangos turėjusios tokias atramines vertybes kaip ramybė, impulsai, judėjimas, konkurencija, laikas, laisvė, autonomija, drąsa, rėmėjai, pinigai, kurios ir užtikrino universiteto idėjos efektyvumą.

Prof. Ludwikas Grzebieńis iš Lenkijos (reikšmingos enciklopedijos apie Lenkijos ir Lietuvos jėzuitus sudarytojas ir autorius⁴, Vilniaus universiteto garbės daktaro Ludwigo Piechniko⁵ darbų tęsėjas) savo pranešime aptarė Vilniaus universiteto reikšmę ne tik Lenkijos ir Lietuvos valstybei, bet ir visai Europos jėzuitinių universitetų sistemai. Kaip reta istoriografijoje, Vilniaus universitetą autorius tiesiogiai gretina ne tik su Krokuvos (Vilniaus universitetas XVII–XVIII a. daugeliu aspektų lenkų pastarąjį), bet ir su kitais Europos jėzuitų universitetais. Anot jo, Vakarų kultūra

³ Alexander Demandt (g. 1937 m. Marburge), senovės istorikas ir kultūrologas, studijavęs Tiubingeno, Miuncheno ir Marburgo universitetuose, dėstęs Frankfurto prie Maino ir Konstancos universitetuose. Nuo 1974 m. – senovės istorijos profesorius Berlyno laisvojo universiteto Friedrich-Meinecke's institute. Vienas svarbiausių jo veikalų: *Demandt A. Ungeschehene Geschichte*. Göttingen, 1984. Keletas kitų velesnių darbų: *Geschichte der Geschichte. Wissenschaftshistorische Essays (Historica Minora 1)*. Köln, 1997; *Stätten des Geistes. Große Universitäten Europas von der Antike bis zur Gegenwart*. Köln, 1999; *Zeit und Unzeit. Geschichtsphilosophische Essays (Historica Minora 2)*. Köln, 2002; *Kleine Weltgeschichte. Die ganze Weltgeschichte in einem Band*. München, 2003.

⁴ Lenkų istorikas prof. Ludwik Grzebień SJ, šiuo metu Krokuvos jėzuitų aukštosios filosofijos-pedagogikos mokyklos *Ignatianum* rektorius. Fundamentalių veikalų iniciatorius ir autorius: *Grzebień L. SJ (opr.)*. *Encyklopedia wiedzy o jezuitach na ziemiach Polski i Litwy 1564–1995*. Kraków, 1996; *Grzebień L. (red.)* *Jezuici a kultura polska*. Kraków, 1993.

⁵ *L. Piechnik. Dzieje Akademii Wileńskiej. Rzym, 1983–1990, t. 1–4.*

siekusi tiek, kiek siekia jėzuitų mokyklų tinklas, o iš šių toliausiai (ne tik Lietuvai ir Lenkijai, ir Latvijai bei Baltarusijai) – būtent Vilniaus universitetas. Autorius daro išvadą, kad Vidurio Rytų ar net visoje Vidurio Europoje Vilniaus universitetas buvo didžiausia, o iki XVII a. vidurio – netgi patraukliausia jėzuitų švietimo institucija. Pradėjusi savo veiklą nuo sveltimšalės profesūros, ji savo jėzuitinį laikotarpį užbaigė įkūrusi net Vakarams svarbų astronomijos mokslų centrą, vadovaujamą Martyno Počobuto.

Iš priešingos geografinės pusės – Rytų – į Vilniaus universitetą žvelgia bene žymiausias Rusijoje universitetų istorikas Anatolijus Ivanovas⁶. Jis parodo, kad šis universitetas darė esminę įtaką pirmajai universitetinei XIX a. pradžios reformai Rusijoje, atlikusiai europietiškos akademinės kultūros forpostu vaidmenį, ir drauge pateikė organizacinę ir įstatyminę Vilniaus universiteto funkcionavimo matricą, ilgainiui tapusią visuotine Rusijos imperijai.

Su L. Grzebieńio pranešimu siejosi kito žymaus Lenkijos istoriko, svarbių lituanistinių darbų (pvz., „Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos kartografijos istorija“) autoriaus Sta-

nislavo Alexandrowicziaus⁷ pranešimas. Jame senojo Vilniaus universiteto reikšmės apmąstymai (autorius manymu, Vilniaus universitetas savo poveikio erdve neturi lygių Europos jėzuitų universitetų istorijoje) susiejami su XX a. istorinės sąmonės realijomis. Kaip žinoma, į senojo Vilniaus universiteto paveldą XX a. pretendavo lenkai ir lietuviai (žr. į šiam „Lietuvos istorijos studijų“ tome spausdinamą A. Bumblausko straipsnį, paruoštą pranešimo pagrindu), tačiau S. Aleksandrowiczius į XX a. Vilniaus universiteto konfliktinę istoriją žiūri ne per nacionalizmą ir jų konfliktų, o per siekio priešintis totalitarizmui prizmę. Labai simboliška, kad S. Alexandrowiczius – gimęs Vilniuje, priskiriantis save lenkų kultūrai, tačiau (kaip ir kitas žymus lenkų istorikas, Vilniaus universiteto garbės daktaras Juliuszas Bardachas) niekada neabejojęs Lietuvos Didžiosios Kunigaikštijos istoriniu subjektiškumu, o kartu ir Vilniaus universiteto paveldo priklausomybe pirmiausia Lietuvai, – pradėjo savo pranešimą žodžiais: „Esu Adomo Mickevičiaus sanklodos lietuvis...“ Štai kodėl nūdienos lietuviui tokia pozicija savaime turėtų būti artimiausia iš dažnai konfliktiškai sutinkamų „lenkiškų“ žvilgsnių į Vilniaus universiteto istoriją, o kartu įpareigoti lietuvius ieškoti konstruktyvaus dialogo su tokių požiūrių reiškėjais, permąstyti savo nuostatas dėl lenkiškųjų Vilniaus universiteto raidos tarpinių ir aspektų.

Su minėtais svariais Vakarų ir Rytų žvilgsniais į Vilniaus universiteto dabartį ir praeitį siejosi Vilniaus universiteto profesorių medicivisto Edvardo Gudavičiaus bei lotyniškosios kultūros tradicijų tyrinėtojos Eugenijos Ulčinaitės žvilgsniai „į gelmes“ ar „ad fontes“.

Prof. Eugenijos Ulčinaitės pranešimas buvo apie Vilniaus universiteto ir Baroko kultūros sąsajas. Profesorė nukreipė savo dėmesį į, regis, mažiau istoriografijoje eksponuotą senąjį (jėzuitų laikotarpio) Vilniaus universite-

⁶ Anatolijus Ivanovas (g. 1936 m.), istorijos mokslų habilituotas daktaras, Rusijos mokslų akademijos (RMA) Rusijos istorijos instituto aukštesnysis mokslinis bendradarbis, žydų studentijos Rusijos imperijoje istorijos specialistas. Stambiausi veikalai: *Иванов А. Е. Высшая школа России в конце XIX–начале XX века. Москва, 1991*; *Иванов А. Е. Ученые степени в Российской империи, XVIII в.–1917 г. Москва, 1994*; *Иванов А. Е. Студенчество России конца XIX–начала XX века: социально-историческая судьба. Москва, 1999*.

⁷ Stanisław Alexandrowicz (g. 1931 m. Vilniuje), miestų ir kartografijos istorikas, studijavęs Torunės ir Poznanės universitetuose, prof. H. Łowmiański mokynys, 1960 m. apgynęs disertaciją „Funkcje gospodarzce miasteczek Białorusi i Litwy w XV–I poł. XVII w.“, o 1972 m. habilitavęs darbu „Rozwój kartografii Wielkiego Księstwa litewskiego od XV do połowy XVIII wieku“ (Poznań, 1971), nuo 1987 m. vadovavo Torunės universiteto Istorijos ir archyvistikos instituto Rytų Europos istorijos katedrai.

to kaip krikščioniškųjų vertybių ir barokinės kultūros skleidėjo temą. Pranešime buvo analizuojami trys Baroko kultūros fenomenai: proginė poezija, mokyklinis jėzuitų teatras ir retorika. Visais šiais aspektais senasis Vilniaus universitetas ne tik sėkmingai akumuliuo europinę literatūros mokslo ir meno patirtį, bet ir pats tapo reikšmingiausiu intelektualinio gyvenimo centru Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštijoje, sugebėjęs šiame regione įtvirtinti antikinės bei krikščioniškas vertybes, kartu daryti įtaką Baroko raiškos Europoje formoms.

Profesorius Edvardas Gudavičius kaip tikras scientistas, nekreipdamas dėmesio į jubiliejinėmis progomis įprastus pranešimus apie iškilus ir vertus prisiminti praeities aspektus, kalbėjo apie labai specifinę ir siaurą diplomatikos (pagalbinis istorijos mokslas, tyrinėjantis istorinių dokumentų formą ir turinį) problemą – Lietuvos akto promulgacijų (t. y. viena įžanginių akto dalių, išreiškiamą stereotipinėmis retorinėmis formulėmis) sistemos susiformavimą. Iš pirmo žvilgsnio ar klusterėji-

mo kai kam galėjo kilti abejonė, ar prof. Gudavičiaus pranešimas skirtas universiteto istorijai. Tačiau įdėmesniam žvilgsniui darėsi aišku, kad savo pranešimu profesorius „knisa gilią šaknį“, t. y. kalba apie universiteto poreikį išauginusių žinių sklaidą Lietuvoje. Paaiškėjo, kad pradžioje (XIV a. pab.–XV a. pirmoji pusė) recipuodama ir konspektuodama gretimų šalių – lenkų, vokiečių ir rusų – promulgacijų sistemą, XV–XVI amžių sandūroje Lietuvos diplomatika susintetina šias formules į savitą, keturnarių formulių ir jų trumpinių sistemą, kurioje išryškėjo lotyniškas ir gudiškasis notifikacinis modeliai. Lietuva tapo visuomene, pasiruošusia pereiti nuo raštinių prie universitetų kultūros.

Reikėtų padaryti išvadą – konferencija nepriskirtina kiekybiškai prie didelio masto ir užmojo konferencijų, tačiau savo žvilgsnių įvairumu bei turiningumu, praeities suaktualinimu dabarčiai ir dabarties problemų istorinių ištakų suvokimu įnešė deramą akademinę rimtį į mūsų *Alma Mater* jubiliejaus šventinę nuotaiką.

A. Bumblauskas